

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.1>

ПРОТИДІЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАХОДАМИ

Ангелуца Н.П.,

*доцент кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8985-3426>
e-mail: angel7lyca@gmail.com*

Негода А.С.,

*старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-2514>
e-mail: alla05031979@ukr.net*

Ангелуца Н.П., Негода А.С. Протидія організованих злочинності кримінально-правовими заходами.

Однією з головних функцій держави є забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави. В Україні організована злочинність є однією із першочергових загроз національній безпеці. Кримінально-правові норми, що є нормами – заборонами, впливають на результативність протидії правоохоронними органами та спеціальними службами організованих злочинності як суспільно-небезпечному, історично мінливому, відносно масову, соціальному явищу. Слід відзначити, що в умовах воєнного стану, прояви тероризму, бандитизму, створення незаконних воєнізованих, збройних формувань, злочинної спільноти становить пряму загрозу національній безпеці. Про зміни її рівня, структури, динаміки (в сторону збільшення) свідчать статистичні дані, зокрема кількість облікованих кримінальних правопорушень. Метою статті є аналіз кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення правопорушень в організованих формах, й на підставі проведеного аналізу показати власне комплексне бачення можливих кримінально-правових наслідків для винної особи за вчинення вказаних протиправних діянь.

З'ясування поняття організованої злочинності як кримінологічного явища, виокремлення організованих форм вчинення кримінально протиправних діянь, меж відповідальності кожного із співучасників (виконавця, організатора, пособника, підбурювача). Визначення особливостей кримінальної відповідальності та правила призначення покарання особам, які вчинили у складі організованої групи чи злочинної організації тяжкий чи особливо тяжкий злочин, поєднаний з насильством над потерпілим, під час виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності цих об'єднань. Розширене визначення поняття «організатор», аналіз статей Кримінального кодексу, що встановлюють відповідальність за різні види організованих об'єднань (злочинна організація, злочинна спільнота, банда, терористична група чи терористична організація, воєнізоване або збройне формування), визначення диспозицій кримінально-правових норм, де «організована група» є кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення беззаперечно впливає на ефективність протидії явищу організованої злочинності. Але термінологічна невідповідність окремих нормативних-пра-

вових актів не сприяє, а подекуди ускладнює, та не дає можливості чітко визначити всі складові організованої злочинності задля підвищення ефективності застосування кримінально-правових заходів протидії злочинності як одного із напрямків політики держави.

Ключові слова: організована злочинність, організатор злочину, організована група, злочинна організація, злочинна спільнота, банда, терористична група чи організація, злочинні угруповання.

Angelutsa N.P., Negoda A.S. Combating organized crime with criminal legal measures.

One of the main functions of the state is to ensure the safety of the individual, society and the state. In Ukraine, organized crime is one of the primary threats to national security. Criminal law norms, which are norms – prohibitions, affect the effectiveness of counteraction by law enforcement agencies and special services to organized crime as a socially dangerous, historically changing, relatively mass, social phenomenon. It should be noted that in the conditions of martial law, manifestations of terrorism, banditry, the creation of illegal paramilitary, armed formations, and criminal communities pose a direct threat to national security. Changes in its level, structure, and dynamics (increasingly) are evidenced by statistical data, in particular, the number of recorded criminal offenses. The purpose of the article is to analyze the criminal law norms that establish criminal responsibility for the commission of offenses in organized forms, and based on the analysis to show a comprehensive vision of the possible criminal law consequences for the person guilty of committing the specified illegal acts.

Elucidation of the concept of organized crime as a criminological phenomenon, identification of organized forms of committing criminally illegal acts, limits of responsibility of each of the accomplices (perpetrator, organizer, accomplice, instigator). Determination of the specifics of criminal liability and the rules for imposing punishment on persons who, as part of an organized group or criminal organization, committed a serious or particularly serious crime, combined with violence against the victim, during the performance of a special task to prevent or uncover the criminally illegal activities of these associations. Expanded definition of the concept of «organizer», analysis of articles of the Criminal Code establishing responsibility for various types of organized associations (criminal organization, criminal community, gang, terrorist group or terrorist organization, paramilitary or armed formation), determination of dispositions of criminal law norms, where «organized group» is a qualifying or particularly qualifying feature of the composition of a criminal offense undoubtedly affects the effectiveness of combating the phenomenon of organized crime. But the terminological inconsistency of individual normative legal acts does not help, and in some places complicates it, and does not provide an opportunity to clearly define all the components of organized crime in order to increase the effectiveness of the application of criminal law measures to combat crime as one of the directions of state policy.

Постановка проблеми. Дослідження протидії організованій злочинності стосується різних галузей правової науки: кримінального права, кримінології, криміналістики, кримінального процесуального права. Кримінально-правові заходи беззаперечно впливають на результативність протидії правоохоронними органами та спеціальними службами цьому суспільно небезпечному явищу. Тому великого значення набуває кримінальне законодавство, оскільки специфіка його в тому, що кримінально-правові норми є нормами-заборами (забороняється конкретна суспільно небезпечна поведінка), наслідком якої є покарання.

Враховуючи викладене, у реалізації поставлених цілей, провідну роль відіграє Кримінальний кодекс, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, широко враховує слідчо-судову практику, напрацювання науки кримінального права як України так і зарубіжних держав.

Чинний Кримінальний кодекс виявився не повною мірою готовим забезпечити належне запобігання злочинності, зокрема організованій.

В умовах збройної агресії та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки.

Підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп та організацій, зокрема із застосуванням вогнепальної зброї, установлення корумпованих відносин між посадовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування та криміналітетом, використання неконкуретних методів у фінансово-господарській діяльності підприємств негативно впливає на економічне зростання та пов'язаний з ним суспільний розвиток України [1].

За даними Офісу Генерального прокурора за десять місяців 2023 року із облікованих кримінальних правопорушень проти громадської безпеки – 6592 (із яких злочинів: особливо тяжких – 186, тяжких – 5715, нетяжких – 691; кримінальних проступків - 0).

Обліковано кримінальних правопорушень, вчинених в організованих формах, передбачених КК України: ст. 255–167; ст. 255-1–57; ст. 255-2–11; ст. 255-3–4; ст. 257-5; ст. 258-3–142; ст. 260-100; ст. 392-1 [2]. Ці цифри говорять про тенденцію збільшення фактів вчинення протиправних діянь в організованих формах. Спектр кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями достатньо широкий: терористична діяльність, наркобізнес, торгівля зброєю, трафікінг, ухилення від сплати податків, створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, бандитизм, створення незаконних збройних та воєнізованих формувань тощо.

У найбільш нестабільний для України період еволюція сучасних проявів організованої злочинності викликала потребу наукового осмислення цих питань з точки зору ситуації, яка склалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців різні аспекти протидії організованій злочинності досліджували такі вчені, як А.А. Бандурка, А.А. Вознюк, І.М. Гриненко, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Ю.Ф. Іванов, Я.О. Калиновська, О.І. Коваленко, Є.Д. Скулиш, Л.І. Щербина та багато інших.

Мета статті – проаналізувати кримінально-правові норми, які встановлюють відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень в організованих формах, й на підставі проведеного аналізу надати комплексне бачення про можливі кримінально-правові наслідки для винної особи за вчинення вказаних діянь.

Виклад основного матеріалу. Організована злочинність – це згуртування кримінального середовища в масштабі певного регіону, окремої галузі господарства (її виробничих об'єднань) або в певних сферах управління шляхом утворення стійких, згуртованих, ієрархічно побудованих злочинних угруповань (спільнот), зорієнтованих на тривалу спільну злочинну діяльність з метою отримання постійних, у вигляді промислу, максимально високих доходів, із прихованим використанням офіційних економічних та організаційно – управлінських структур, а також корумпованих елементів органів державної влади й управління [3, с. 10]. Організована злочинність як закономірне для цивілізованого суспільства явище проявляє себе через конкретні кримінально протиправні діяння, які є предметом вивчення кримінального права.

У КК України сформовано низку статей, що визначають головні положення кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених умисно декількома суб'єктами. Співучасть як одна із форм злочинної діяльності не створює будь-яких особливих підстав кримінальної відповідальності.

Водночас межі відповідальності співучасників визначаються характером і ступенем участі кожного з них у вчиненому злочині, які, в свою чергу, обумовлюються виконуваною функцією (роллю), усвідомленням характеру дій інших співучасників та рядом інших обставин. Кожний співучасник відповідає за спільно вчинений злочин у межах індивідуальної відповідальності (у межах вчиненого та усвідомленого) [4, с. 102]. Розглянемо окремі із них:

1. Ч. 3 ст. 27 КК України визначає, що організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації. Кримінальний кодекс України 2001 року значно розширив організаторські функції, що беззаперечно сприяє більш точній та повній кваліфікації дій винних осіб.

2. В розділі 8 Загальної частини КК України «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» зокрема виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43) визначає особливості кримінальної відповідальності та правила призначення покарання особам, які вчинили у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкий злочин, вчинений умисно і поєднаний з насильством над потерпілим, або тяжкий злочин, вчинений умисно і пов'язаний з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Особа, яка вчинила такий злочин, не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

3. Організовані форми вчинення кримінальних правопорушень за КК України мають певні особливості. Кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи (ч. 3 ст. 28 КК України).

Кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп (ч. 4 ст. 28 КК України). Тобто, кількісний склад, стійкість, єдиний план, розподіл функцій, а для злочинної організації, на додаток, ієрархічність та мета вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Останню ознаку можна вважати формальною, оскільки потребує знання «правопорушником» змісту положень ст. 12 КК України та негативно впливає на протидію організованій злочинності в різних сферах, оскільки значна частка кримінальних правопорушень не відноситься до протиправних діянь такого ступеня тяжкості;

4. Визнання створення та участі у злочинній спільноті або злочинній організації кримінальним правопорушенням (ст. 255 КК України) є дієвим засобом протидії проявам організованої злочинності. Вперше законодавцем розкрито поняття «злочинна спільнота – об'єднання двох чи більше злочинних організацій» (ч. 4 ст. 255 КК України), «злочинний вплив – будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності» та «вор в законі – особа, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» (примітка до ст. 255 КК України) [5]. Вона залишається загальною нормою по відношенню до бандитизму (ст. 257 КК України), створення терористичної групи чи організації (ст. 258-3 КК України), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України) тощо. При розкритті ознак останніх об'єднань доцільно звернутися до ч.ч. 3, 4 ст. 28 КК України та примітки до ст. 260 КК України.

Специфічні ознаки банди та терористичної групи (організації) Закон не визначає. Роз'яснення по банді можна побачити в Постановах Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. Бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки. Банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів що подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди. Обов'язковими ознаками організації банди є мета цієї діяльності – вчинення нападів – та озброєність її учасників або хоча б одного з них [6].

5. Вчинення кримінального правопорушення в організованих формах виступає кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою ознакою окремих складів кримінальних правопорушень. Чинний Кримінальний кодекс диференційовано підходить до кримінальної відповідальності залежно від обтяжуючих обставин (наявність інституту співучасті). Організована група на рівні кваліфікованого чи особливо кваліфікованих складів передбачена в кримінальних правопорушеннях: нетяжких (ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 129, ч. 4 ст. 159-1, ч. 4 ст. 232-1, 232-3, ч. 2 ст. 333, ч. 2 ст. 368-3, 368-4 КК України) всього 8; тяжких (ч. 4 ст. 110-2, ч. 3 ст. 146, ч. 3 ст. 150, ч. 3 ст. 150-1, ч. 3 ст. 161, ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 3 ст. 201-2, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 224, ч. 3 ст. 229, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 311, ч. 4 ст. 321, ч. 3 ст. 332, ч. 3 ст. 332-1, ч. 4 ст. 355, ч. 3 ст. 359, ч. 4 ст. 369, ч. 2 ст. 436-1, ч. 3 ст. 436-2 КК України) – 21 кримінальне правопорушення; особливо тяжких (ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 5 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 199, ч. 3 ст. 201-1, ч. 3 ст. 209, ч. 1 ст. 255-2, ч. 3 ст. 258-5, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 263-1, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 292, ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 4 ст. 345, ч. 4 ст. 345-1 КК України) – 26 кримінальних правопорушень.

Висновки. Отже, організована злочинність є кримінологічним поняттям, яка є наукою між-дисциплінарною і допускає використання понятійного апарату інших наук, які виходять за межі нормативного її визначення, на відміну від кримінального права, яке вимагає абсолютної точності термінів. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначає, що організована злочинність – сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [7]. Далі, в частині ознак цих кримінальних правопорушень, Закон відправляє до КК України. Тому потребує уточнення понятійний апарат, що дозволить уникнути плутанини у визначенні організованої злочинності та організованих форм вчинення кримінальних правопорушень. Тільки чіткий зміст правових дефініцій дозволить виключити суперечливе тлумачення понять, здійснювати правильну кримінально-правову кваліфікацію дій суб'єктів кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 20.10.2023).
3. Боротьба з корупцією та організованою злочинністю: підруч.: у 2-х т. Т. 1. Боротьба з організованою злочинністю / І.М. Гриненко, Ю.Р. Гавдьо, В.А. Пентегов та ін. Київ: НА СБУ, 2019. 280 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
6. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 квітня 2005 року № 13 / Верховний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05> (дата звернення: 20.10.2023).
7. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. № 3341-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3341-12> (дата звернення: 20.10.2023).